

РОЗДІЛ 6

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.92

РЕГІОНАЛЬНА СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ЗМІСТ

Бабенко А.М.,
к.ю.н., доцент, підполковник міліції,
професор кафедри теорії та історії, держави і права
Одеський державний університет внутрішніх справ

Статтю присвячено аналізу регіональної системи запобігання злочинності. Стверджується, що запобігання злочинності в регіонах – це об'єктивно обумовлена кримінологічна стратегія і один із важливих складових кримінальної та кримінологічної політики. Обґрунтовується, що запобігання злочинності в регіонах має носити системний характер. Регіональна система запобігання має специфічну мету, завдання, рівні, об'єкти, суб'єкти, засоби впливу. Представлено структуру та надано характеристику елементів регіональної системи запобігання злочинності.

Ключові слова: регіональна система запобігання злочинності, кримінологічна політика, правоохоронна система, злочинність в регіонах.

Бабенко А.М. / РЕГИОНАЛЬНАЯ СИСТЕМА ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПНОСТИ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОДЕРЖАНИЕ / Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Статья посвящена анализу региональной системы предупреждения преступности. Утверждается, что предупреждение преступности в регионах – это объективно обусловленная криминологическая стратегия и один из важнейших составляющих уголовной и криминологической политики. Обосновывается, что предупреждение преступности в регионах должно носить системный характер. Региональная система предупреждения имеет специфические цель, задачи, уровни, объекты, субъекты, меры воздействия.

Ключевые слова: региональная система предупреждения преступности, криминологическая политика, правоохранительная система, преступность в регионах.

Babenko A.M. / THE REGIONAL SYSTEM OF CRIME PREVENTION: STRUCTURAL AND FUNCTIONAL CONTENT / Odessa State University of Internal Affairs, Ukraine

This article analyzes the regional system of crime prevention. It is alleged that the prevention of crime in the regions is objectively determined criminological strategy and one of the important components of the criminal and criminological policy. Substantiated the prevention of crime in the regions should be systemic. Regional Prevention System has a specific purpose, objectives, levels, objects, actors and methods of influence. The article covers the structure and characterizes the elements of a regional system of crime prevention.

According to the author, the purpose of a regional system of crime prevention is to influence the factors that contribute to crime in the regions. The result should be a significant reduction in quantitative and quality indicators of criminality in the regions and the country.

The structure of this system on the vertical integrates a set of subsystems of crime prevention in the regions (oblasts), including Autonomous Republic Crimea and the cities granted the autonomous status of the region. The last subsystem is the basis for a national system of crime prevention and generalizing for subsystems of lower order that is the system of crime prevention in the cities, towns, urban areas, which in turn is also generalizing system for the systems of crime prevention in the regions, neighborhoods, in the streets etc.

The objects of preventive affect are visually affected social relations that violate its regulatory function and distort public purpose.

The regional system of crime prevention consists of: a subsystem of the Interior; subsystem of Security Service of Ukraine; subsystem of the judiciary; subsystem of the State Tax Service of Ukraine; subsystem of Customs of Ukraine; subsystem of Law Enforcement Agencies; subsystem of the State Border Service and others. The regional system of crime prevention functions at the national and regional level as well.

In practice the preventive activity of these subjects should be based on a preliminary analysis of criminality in specific spatial boundaries. It consists in identifying its territorial characteristics, causes and conditions of crime, factors that contribute to its status and trends. The prediction of crime, programming and planning of measures of fighting crime is done just on this base.

Key words: regional system of crime prevention, criminological policy, law enforcement, criminality in the regions.

Як загальновідомо, злочинність виступає дзеркальним відображенням стану суспільства. Це найбільш вагомий, яскраво виражений індикатор серед інших соціальних індикаторів негативного стану суспільства у будь-яких його проєкціях, в тому числі і на регіональному рівні. Таким чином, певний стан злочинності в регіонах виступає барометром рівня благополуччя тієї або іншої територіально-просторової системи. Оскільки злочинність втілює у собі все найнегативніше, що є у суспільстві, продукується всілякими криміногенними факторами, то вона ними же і корегується. В свою чергу, різкі коливання у змінах стану злочинності можуть сигналізувати про підвищену соціальну напруженість на територіях країни і сигналізува-

ти про наявність більш глобальних негативних процесів. Звідси, для створення ефективної системи запобігання є вкрай важливим отримання об'єктивної інформації про систему злочинності – в тому числі і її складову підсистему – регіональну систему злочинності.

Кримінологічна характеристика злочинності, в тому числі і злочинності в регіонах, справедливо зазначає В. І. Шульга, уявляє собою беззаперечний інтерес з наукової та практичної точок зору. Це дозволяє виявити негативні процеси в розвитку злочинності, а, отже, і всього суспільства, визначити шляхи їх корекції. Злочинність в регіонах і злочинність всього суспільства співвідносяться як частина до цілого. Це означає, що злочинність в ре-

гіонах як частина залежить від стану всієї злочинності. І навпаки, злочинність в регіонах як самостійна підсистема може здійснювати істотний вплив (як позитивний, так і негативний) на всю злочинність [1]. Таким чином саме злочинність як негативна частина суспільства може здійснювати негативний вплив на все суспільство. Злочинність в регіонах, будучи складовим елементом загальної злочинності, по-перше, відображає тенденції розвитку всієї злочинності у суспільстві; по-друге, демонструє власно притаманні особливості злочинності на конкретних територіях. Більш детально про це йшлося у наших попередніх публікаціях [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10]. Наведене обумовлює актуальність та необхідність регіональних досліджень злочинності, розробки регіональної системи заходів з протидії їй.

Проблемам запобігання злочинності в регіонах в різні часи займалися відомі українські та зарубіжні вчені. Цій темі присвячені роботи В. В. Голіни, А. І. Долгової, А. П. Закалюка, О. М. Литвинова, К. Т. Ростова, В. П. Філонова, А. В. Чернова, В. І. Шакуна, В. І. Шульги, Е. Г. Юзіханової та ін. Поряд із цим темі комплексного системного запобігання злочинності в регіонах України присвячено дуже мало уваги. Саме усунення цього недоліку ми й ставимо за мету нашого дослідження.

У попередніх наших дослідженнях неодноразово зазначалося, що регіональна злочинність нами розуміється як складне системно-структурне явище. Вона є однією з підструктур суспільства і суспільного життя у цілому, що взаємопов'язане з іншими підструктурами, з одного боку, а з іншого, – воно є продуктом взаємодії різних складових її елементів.

Соціальною системою, за висновками відомого бельгійського вченого А. Кетле, керують такі ж міцні закони, що і закони, які керують небесними тілами; у спрощеному вигляді суспільство функціонує за принципами механіки. Ці закони існують поза часом, поза людської свідомості і складають особливу науку – соціальну фізику [11, с. 241, 300]. Соціальна система, подібно всім фізичним тілам, підпорядковується законам механіки: 1) тяжіння і відштовхування; 2) залежності агрегації від напруження дії сили; 3) під час взаємодії двох тіл, дія і протидія є рівними між собою і т.і. А. Кетле також обгрунтовує підпорядкованість законам, що керують матеріальним світом закономірностей, які керують моральною та духовною сферами [11, с. 241-244, 298, 300]. Систему неможливо утримати в рівновазі, підсумовує вчений, якщо надати повну свободу дії складовим частинам механізму [11, с. 298, 300]. Якщо злочинність в регіонах розглядати в якості самостійної системи, яка одночасно є елементом (підсистемою) більш глобальної – соціальної системи, то не важко дійти висновку, що регіональна система злочинності може функціонувати за тими ж фундаментальними принципами, що і соціальна система. У наведених А. Кетле висновках міститься вагомий кримінологічний сенс, оскільки врахування їх положень підсилить можливість для формування системи запобігання злочинності (в тому числі і регіональної) відповідно до фундаментальних основ соціального буття.

Сказане дозволяє констатувати, що на сьогодні нарізла необхідність відтворення регіональної системи запобігання злочинності. Ця система може виявитися ефективною в тому випадку, якщо вона неситиме комплексний, системний характер і базуватиметься на міцній законодавчій основі. Розвиток законодавства в цій сфері має бути пов'язаний з регіональними особливостями економічних, соціальних і культурних процесів і відповідати потребам суспільства в обмеженні та нейтралізації негативних явищ, що порушують нормальну життєдіяльність та правопорядок на конкретних територіях, сприяти відновленню правопорядку в тих регіонах, де відбулося суттєве розбалансування системи запобігання злочинності.

Під час формування регіональної системи запобігання злочинності, що відповідає сучасним вимогам, необхідно використовувати позитивний досвід минулого, не допускаючи при цьому запозичення із нього таких елементів, що не виправдали себе та не довели на практиці своєї ефективності [12, с. 49]. Ця система повинна будуватися з урахуванням нових соціально-економічних реалій та базуватися на демократичних цінностях. При цьому варто пам'ятати, що форми та методи профілактичної діяльності не можуть бути універсальними для всіх регіонів України. Вони повинні враховувати історичні, національні, економічні, культурологічні, релігійні та інші особливості регіонів, міст та районів.

Запобігання злочинності в регіонах – це об'єктивно обумовлена кримінологічна стратегія і один із напрямків регіональної кримінальної та кримінологічної політики. В цьому контексті кримінологічний аналіз, прогнозування, планування і програмування запобігання злочинності в регіонах являє собою взаємопов'язану модель очікуваних змін соціального середовища, свідомості і поведінки суб'єктів правовідносин, що роблять соціально невідповідним вчинення злочинів в результаті цілеспрямованого впливу заходів кримінальної та кримінологічної політики [13, с. 8].

Спираючись на фундаментальні положення кримінологічної теорії, зазначимо, що запобігання злочинності в регіонах має носити системний характер. Регіональна система запобігання має специфічну мету, завдання, рівні (масштаби), об'єкти, суб'єкти, засоби впливу.

Метою регіональної системи запобігання злочинності є вплив на фактори, що обумовлюють злочинність в регіонах. Результатом цього повинно стати істотне зниження кількісних і позитивні зміни якісних показників злочинності в регіонах і в країні.

В контексті протидії загальнокримінальній злочинності, О. М. Ігнатов слушно наголошує на необхідності організації багаторівневої й різноспрямованої системи заходів протидії злочинності, що мають враховувати не лише особливості факторів детермінації вказаного різновиду злочинності, а й зовнішні конфігурації геополітичної, регіональної кон'юнктури та структурно-функціональну роль в них України, а також вплив транснаціональної злочинності [14, с. 453]. В свою чергу, розвиток регіональної системи запобігання злочинності розглядається в якості складової більш глобальних систем – національної та світової безпеки. У зв'язку з цим, під час її формування необхідно обов'язково враховувати не тільки кримінологічно значущі зовнішньополітичні, загальнонаціональні, а й внутрішньорегіональні конфігурації розвитку суспільства.

Залежно від масштабу охоплення та територіального впливу, вважаємо за доцільне схематично описати вертикальну структуру елементів регіональної системи запобігання злочинності. В широкому розумінні об'єднуючою для всіх регіональних систем є світова система запобігання злочинності. Вона функціонує на основі міжнародних правових актів з протидії злочинності та за рахунок діяльності Міжнародної організації кримінальної поліції та інших суб'єктів. Її завданням є об'єднання зусиль національних правоохоронних органів країн-учасниць у галузі боротьби зі злочинністю. Регіональна система груп держав – регулює запобіжну діяльність у групах країн на основі законодавства і державних та правоохоронних органів країн – членів Європейського союзу, СНД та інших міждержавних об'єднань. Запобіжна система окремих держав забезпечує протидію злочинності на рівні окремих держав на основі національного законодавства і діяльності державних суб'єктів протидії злочинності.

У контексті нашого дослідження загальнодержавна регіональна система запобігання злочинності України є інтегрованою базовою підсистемою для світової та Європейської регіональної (групи держав) системи запобігання

злочинності. Завданням загальнодержавної регіональної системи запобігання злочинності є забезпечення безпеки суспільства, захист від злочинності та її наслідків на внутрішньому і міждержавному рівні. Одночасно вона виступає узагальнюючою системою для обласних (регіональних) підсистем усередині держави.

Оскільки об'єктом нашого дослідження є регіональна система запобігання злочинності в Україні, опишемо її структуру більш детально. Ця система по вертикалі об'єднує сукупність підсистем запобігання злочинності в регіонах (областях), включаючи АР Крим та міста, яким надано самостійний статус регіону. Останні підсистеми є базовими для загальнодержавної системи запобігання і узагальнюючими для підсистем нижчого порядку – систем запобігання злочинності у містах, селищах, поселеннях міського типу, які, у свою чергу, є також узагальнюючими системами для систем запобігання злочинності у районах, кварталах, на вулицях. Тобто регіональна система запобігання має розгалужену систему і повністю охоплює своїм впливом всі види злочинності на території вулиць, районів, селищ, поселень міського типу, міст, областей, АР Крим у межах всієї країни. Такий само ієрархії підпорядковуються й регіональні системи запобігання окремим видам злочинності – насильницькій, рецидивній, корисливій тощо.

Серед явищ соціального життя, що можуть виступати об'єктами запобіжного впливу, у кримінологічній літературі називають: 1) уражені вадами суспільні відносини, які порушують їх регулятивну функцію, деформують суспільне призначення; 2) криміногенні дефекти суспільної групової та індивідуальної правосвідомості; 3) «фонові» антигромадські явища, тісно пов'язані з окремими видами злочинів (пияцтво, алкоголізм, наркоманія, проституція, бродяжництво, аморальність, віктимізація, насильство, бідність, тощо); 4) сукупність узагальнених негативних явищ, процесів, недоліків на індивідуальному рівні, які детермінували вчинення конкретних злочинів, групи чи виду злочинів; 5) контингенти чи групи осіб, окремі особи, які виявляють ознаки протиправної поведінки; окремі негативні властивості особистості (аномалії, акцентуації, розлади тощо) [15, с. 48-49].

Наведена сукупність основних цілей, функцій та завдань регіональної системи запобігання злочинності представлена у вигляді певної ієрархії. Кожна мета може бути розгорнутою та деталізованою. Між тим, зупинимося на характеристиці регіональної системи суб'єктів запобігання злочинності.

Провідну роль у запобіганні злочинності відіграють правоохоронні органи, для яких запобігання злочинності є однією з важливіших функцій, визначених законом і виконуваних ними професійно. Діяльність цих суб'єктів здійснюється системно і включає всі вище описані види та форми злочинності на всіх рівнях та охоплює всю без виключення територію країни. До правоохоронних органів, як відомо, відносяться органи внутрішніх справ, служби безпеки України, органи прокуратури, судові органи, Державна податкова служба України, митні органи України, органи і установи виконання покарань, органи державної прикордонної служби тощо. В контексті нашого дослідження вказані суб'єкти нами розглядаються в якості самостійних підсистем загальної системи правоохоронних органів із своїми функціями та завданнями із запобігання злочинності.

З цього можна схематично описати структуру системи суб'єктів запобігання злочинності в регіонах у вигляді сукупності основних підсистем правоохоронних та державних органів: підсистема органів внутрішніх справ; підсистема служби безпеки України; підсистема судових органів; підсистема Державної податкової служби України; підсистема митних органів України; підсистема органів і установ виконання покарань; підсистема органів державної прикордонної служби тощо.

За висновками О. М. Литвинова соціальні системи мають певну структуру, тобто набір відповідним чином розташованих і взаємопов'язаних між собою елементів. Будь-який правоохоронний орган також складається з низки структурних підрозділів (управлінь, відділів, відділень, груп і т.д.). Ці підрозділи, що реалізують певні функції, складають набір компонентів (елементів) системи. Разом з тим слід мати на увазі, що своєрідним елементом цієї системи виступають і окремі співробітники правоохоронних органів [16, с. 50]. Структурні елементи системи суб'єктів протидії злочинності пов'язані між собою по вертикалі і горизонталі, вони характеризуються наявністю внутрішньої та зовнішньої взаємодії із прагненням до самовдосконалення. Характеризуючись ієрархічністю побудови, вони здійснюють не хаотичний, а комплексний, цілеспрямований вплив на об'єкти протидії злочинності.

Таким чином, регіональна система суб'єктів запобігання злочинності функціонує на загальнодержавному та регіональному рівні. Вона має законодавчо визначену ієрархічну систему підпорядкування і складається з окремих взаємопов'язаних підсистем – суб'єктів державних органів в областях, АР Крим, містах Київ та Севастополь. Ця система об'єднує різноманітні соціальні та державно-правові системні утворення, що здійснюють функції протидії злочинності. Вони являють собою складний організм загальнодержавних і регіональних адміністративних, правоохоронних і судових установ, об'єднаних спільною метою запобігання злочинності. Діяльність цих суб'єктів має бути узгодженою у часі і просторі.

На практиці запобіжна діяльність вказаних суб'єктів в регіонах має базуватися на попередньому аналізі злочинності в конкретних територіально-просторових межах. Вона полягає у виявленні її територіальних особливостей, причин та умов злочинності, факторів, що обумовлюють її стан та тенденції. На цій базі здійснюється прогнозування розвитку злочинності, програмування та планування заходів з протидії їй.

В якості основної концепції системної діяльності із запобігання злочинності в регіонах слід розглядати її комплексний, цільовий та стратегічний характер, спрямований на: 1) отримання об'єктивних даних про стан злочинності в регіонах (про її регіональні особливості: закономірності структурного розподілу, динаміку, коефіцієнти, нерівномірності територіальної поширеності, кримінальну враженість регіонів окремими видами злочинів тощо); 2) дослідження факторів, що детермінують злочинність та її територіальні відмінності; 3) прогнозування, програмування та планування запобігання злочинності з урахуванням її місцевих закономірностей; 4) удосконалення застосування кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства; 5) створення регіональної системи загальносоціальних і спеціальних заходів протидії злочинності.

Змістовне наповнення поняття «запобігання злочинності» охоплює всі види, форми та способи з протидії злочинності. У кримінологічній теорії виділяють два важливі напрямки: кримінально-правовий та кримінологічний. Кримінально-правовий – становить діяльність правоохоронних органів з виявлення й розслідування злочинів, виявлення винних осіб і притягнення їх до кримінальної відповідальності, судовий розгляд кримінальних справ і виконання покарань. Кримінологічний – становить діяльність правоохоронних органів із виявлення існуючих детермінант злочинності, їх усунення, нейтралізації, а також попередження нових злочинів [17, с. 93].

Самостійну, центральну роль у регіональній системі запобігання злочинності нами відводиться профілактиці злочинності. Соціальна цінність профілактики злочинності визначається тим, що вона спрямована на виявлення та усунення (нейтралізацію, блокування) її причин та умов. Комплекс профілактичних заходів запобігання дозволяє

переривати діяльність, що планується або вже розпочату злочинну діяльність, не допускати її закінчення та негативних наслідків [12, с. 49]. Профілактика злочинності надає можливості вирішувати запобіжні завдання з найменшими втратами для суспільства, без зайвого застосування механізму кримінально-правових репресій.

Саме профілактика є найбільш ефективним і гуманним різновидом запобігання злочинності, що дозволяє запобігати злочинам без застосування кримінально-правових репресій. У кримінологічній літературі, залежно від того, на які криміногенні явища і процеси спрямовані профілактичні заходи, вони поділяються за принципом професіоналізації і спеціалізації на такі види: а) профілактику випередження; б) обмеження; в) усунення; г) захисту [15, с. 23]. Наведене дає підстави звернути увагу на необхідність переорієнтації акцентів у запобіганні злочинності на її профілактику.

Підсумовуючи, зазначимо, що запобігання злочинності в регіонах має носити системний характер. Регіональна система запобігання злочинності має специфічну мету, завдання, рівні, об'єкти, суб'єкти, засоби впливу. Вона нами розглядається крізь призму існуючих сукупностей кримінально-правових та кримінологічних заходів, що реалізуються державними та громадськими організаціями і установами як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні. Запорукою ефективності регіональної системи запобігання злочинності є комплексний підхід у впливі на злочинність та фактори, що її обумовлюють. В той же час, регіональна система запобігання має ґрунтуватися на особливостях стану злочинності і систем життєдіяльності конкретних українських регіонів, диференційованості у забезпеченні правоохоронних органів відповідним методичним, нормативним, кадровим і фінансовим потенціалом в залежності від відмінностей кримінологічної обстановки конкретних регіонів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шульга В. И. Региональная преступность в России и ее тенденция на современном этапе / В. И. Шульга [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ex-jure.ru/law/news.php?newsid=833>.
2. Бабенко А. М. Кримінологічна класифікація регіонів України та її значення для протидії злочинності / А. М. Бабенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 3 (137). – С. 116-123.
3. Бабенко А. М. Насильницька злочинність в регіонах України : деякі кримінологічні особливості / А. М. Бабенко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2013. – № 2 (53). – С. 90-98.
4. Бабенко А. М. Історичні та соціально-демографічні фактори відмінності злочинності в регіонах України / А. М. Бабенко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2013. – № 3 (54). – С. 8-15.
5. Бабенко А. М. Географія злочинності неповнолітніх : що очікує Україну через 10 років? / А. М. Бабенко // Порівняльно-аналітичне видання. – 2013. – № 3-1. – С. 324-326. – Режим доступу : http://www.pap.in.ua/3-1_2013/8/Babenko%20A.M..pdf
6. Бабенко А. Н. Кримінологическая классификация регионов по уровню интенсивности преступности несовершеннолетних (украинский опыт исследования) / А. Н. Бабенко // Вестник Казанского юридического института МВД России. – 2013. – № 4(14). – С. 87-91.
7. Бабенко А. Н. Кримінологические особенности преступности в сфере оборота наркотических средств в регионах (украинский опыт исследования) / А. Н. Бабенко // Вестник Сибирского юридического института ФСИН России [научно-практический журнал]. – 2013. – № 2(13). – С. 77-83.
8. Бабенко А. Н. Территориальные особенности распространения краж (украинский опыт исследования) / А. Н. Бабенко // Труды академии Министерства внутренних дел Республики Таджикистан [научный журнал]. – 2013. – № 1 (19). – С. 54-59.
9. Бабенко А. Н. Кримінологическая обстановка в регионах : понятие, характеристика, значение для борьбы с преступностью / А. Н. Бабенко // *Legea si Vita*. – Молдова. – 2014. – № 8-3(272). – С. 3-7.
10. Бабенко А. М. Регіональні особливості рецидивної злочинності в Україні / А. М. Бабенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія «Юридичні науки». – 2014. – Випуск 3. – Том 3 – С. 14-20.
11. Кетле А. Соціальна система : закони ея управляющие / Адольф Кетле ; пер. с фр. князь Л. Н. Шаховской. – СПб : Н. Полякова и К, 1866. – 311 с.
12. Перминов О. Г. О профилактике преступлений / О. Г. Перминов, Н. Н. Кипман // Российская юстиция. – 2009. – № 2. – С. 48-50.
13. Абызов К. Р. Проблемы кримінологического прогнозирования и предупреждения региональной преступности (по материалам Сибирского федерального округа) : дис...канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / К. Р. Абызов. – Москва, 2004. – 133 с.
14. Ігнатів О. М. Протидія загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні : [монографія] / О. М. Ігнатів. – Харків : Діса Плюс, 2013. – 650 с.
15. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : [навч. посіб.] / В. В. Голіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.
16. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : [монографія] / О. М. Литвинов. – Харків : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 446 с.
17. Ігнатів О. Протидія злочинності: поняття та сутність / О. Ігнатів // Юридична Україна. – 2009. – № 3. – С. 92-97.